

rung und Frömmigkeit; Edward Schillebeeckx, Erfahrung und Glaube; F.X. Kaufmann/Günter Stachel, Religiöse Sozialisation.

26. sv.: Leszek Kolakowski, Toleranz und Absolutheitsanspruch; Bernhard Welte, Christentum und Religionen der Welt; Johann Maier/ J.J. Petuchowski/Clemens Thoma, Judentum und Christentum.

27. sv.: Heinz Eduard Tödt, Menschenrechte – Grundrechte; Francis Fiorenza, Religion und Politik; Alexander Schwan, Legitimation.

Kako se vidi, „biblioteka“ još nije završena, ali to će uskoro biti, budući da se izdavač drži rokova. Teme su u pojedinim svescima grupirane po srodnosti, pa bi se pojedini svesci mogli prodavati i zasebno, iako izdavač, barem zasada, daje samo kompletno djelo. Djelo je izvrsna dopuna ranijih „standardnih“ leksikona pod egzistencijalnim aspektom i kao ozbiljan interdisciplinarni dijalog „kršćanske vjere u modernom društvu“.

M. VALKOVIĆ

R. H. GUNDRY: SÖMA IN BIBLICAL THEOLOGY, WITH EMPHASIS ON PAULINE ANTHROPOLOGY, Cambridge, University Press 1976, 267 str.

Knjiga je izašla u nizu Society for New Testament Studies Monograph Series, br. 29. Autor je profesor NZ na Westmont Collegeu u Santa Clari, Kalifornija, SAD. U Americi je poznat po zamašnom, preglednom i ilustriranom uvodu u NZ *A Survey of the New Testament*, Grand Rapids 1970. Piše članke o Pavlovim poslanicama.

U knjizi obrađuje Pavlov pojam *sōma* (= tijelo) sa stajališta da li *sōma* u SP, a posebno kod Pavla, označuje ljudsku osobu (kao što drži Bultmann) ili materijalni ali bitni element čovjeka. U prvom dijelu istražuje razloge za i protiv holističkog poimanja tijela (str. 3–80), analizirajući tekstove grčke literature, LXX, NZ i posebno pavlovska mjesta u kojima dolazi *sōma*. U drugom dijelu iznosi pregled učenja o čovjeku ukoliko je sastavljen od materijalnog i duhovnog elementa prema Grcima, SZ, židovstvu i NZ (83–156). U trećem istražuje teologiju o somi kao fizičkom tijelu kod Pavla (159–244).

Knjiga je u biti polemika protiv Bultmannova tumačenja Pavlove antropologije. Bibličari su već davno opazili da u biblijskom

grčkom soma ponekad stoji mjesto osobne zamjenice, *Basar-sōma*, odnosno *nefeš-psyhē* u mnogim biblijskim tekstovima označuju cijelog čovjeka, za razliku od grčkog dualizma gdje se čovjek strogo sastoji od tijela i duše. Bultmann je ustanovio da Pavao izrazom *sōma* označuje cijelog čovjeka ukoliko je prepušten prirodnim silama. Za njega je „*sōma* najobuhvatniji izraz koji Pavao upotrebljava za označavanje ljudske egzistencije“. Gundry je podložio filološkoj i religijsko-povijesnoj analizi sve tekstove kojima se služi Bultmann (i mnogi drugi) te ustanovio da se izrazom *sōma* ne prikazuje cijeli čovjek nego njegov materijalni aspekt.

„Smrt nije prestanak nego odvajanje pri kojem trpi svaki pojedini dio. Tijelu ponestaje snage uslijed odsutnosti duše; duši ponestaje sredstvo djelovanja uslijed odsutnosti tijela. Možda je to razlog što se pokojnici redovno ne nazivaju 'dušama', jer je to izraz koji uključuje životnost, nego 'sjenama'... Duša *ima* tijelo i tijelo *ima* dušu, a čovjek kao cjelina *jest* oboje, psihofizička jedinica (unity), ali ne monada“ (str. 120–121). Zato je za G. „unutarnji čovjek“ iz 2 Kor 4,16 i drugih Pavlovih mjesta „ljudski duh, ukoliko je središte psihičkih osjećaja“ (str. 137). „Vanjski“ bi čovjek bilo fizičko tijelo ukoliko je podložno nevoljama, raspadanju i smrti. U Pavlovoj nauci o čovjeku, koja, dakako, nije sistematična nego je iznesena radi soteriologije, Gundry vidi dihotomiju, ali drugačiju od grčke dihotomije (i kasnije skolastičke nauke o ljudskom kompozitumu): „Stoga zaključujemo da je Pavao zajedno s većinom Židova i drugim ranim kršćanskim piscima ustaljeno mislio o čovjeku kao o dvojstvenom biću koje se sastoji od dva dijela (a duality of two parts): tjelesnog i bestjelesnog, a ti su dijelovi namijenjeni da zajedno funkcioniraju, ali se mogu razlikovati i razdvojiti... Pavlovski izrazi o ovom dvojstvenom biću su različiti. Nema jedne, ustaljene formule kao što bi bilo jasno i dosljedno upotrebljavanje para *sōma* i *psyhē*. 'Unutarnji čovjek', 'duh', 'duša', 'um', 'srce' – svi ti izrazi odaju bestjelesni dio čovjeka i njegove različite funkcije. 'Izvanjski čovjek', 'put', 'tijelo', 'udovi', 'usta', 'lice' i nekoliko metafora slično označuju tjelesni dio čovjeka. Izrazi iz objiju kategorija stoje u parovima jedan uz drugi. To bi još moglo označavati samo dva gledišta o jednom nečeljivom biću. Ti izrazi, međutim, često stoje kao oštri kontrasti do te mjere kao da su razdvojeni, iako ne postoji želja za razdvajanjem niti je tjelesno potcijenjeno. Djelovati, naime, može cijeli čovjek u sjedinjenosti svojih dijelova,

anthrōpos. Kontekst određuje da li se na po-
jedinom mjestu *sōma* upotrebljava umjesto
osobne zamjenice koja se odnosi na cijelu
osobu ili samo na pojedini reprezentativni
dio osobe. Ipak *sōma* ostaje vjerno svome
jedino fizičkom značenju" (154–156).

Iz odbacivanja Bultmannova spiritualizir-
anja uskrsnuća ljer bi uskrsnuće fizičkog
tijela bilo mitski sablažnjivo modernom čov-
jeku) vidi se da G. svoju studiju i svoje zak-
ljučke temelji prvenstveno na izrazu *sōma*
u 1 Kor 15 gdje Pavao kategorično uči da je
Isus tjelesno uskrnuo i da će tjelesno oživjeti
one koji su mu se pridružili vjerom i kršće-
njem. Bultmannovo egzistencijaliziranje evan-
đelja u ovoj stvari G. naziva izopačavanjem
objave (str. 168). Svoju analizu izraza *sōma*
u 1 Kor 15 odlučno zaključuje: „Tako Pa-
vao upotrebljava *sōma* upravo zato što je središnja
u njegovoj soteriologiji fizikalnost uskrsnuća.“
On odbacuje Bultmannovu kategoriju o transformaciji
personalnosti prilikom uskrsnuća (str. 164–169).
U Bultmannovu tumačenju uskrsnuća i *sōme* G. vidi
„potcjenjivanje materijalne polovice ljudske osobe
i materijalnog svijeta oko čovjeka“ (str. 189).

O odnosu ljudskog bitka i tijela G. zaključuje:
„Dosljedno supstantivalno značenje izraza
sōma štiti funkcionalni element koji je vlastit
tom izrazu. Taj se element sastoji u instrumentalnoj
funkciji fizičkog tijela, funkciji koja je nužna
za ljudsku egzistenciju. Stoga *sōma* isključuje
asketizam i misticismizam koji naglašavaju
povlačenje iz povijesti i društva. Somatska
antropologija isključuje spiritualizirani idealizam,
romanticizam i introvertivni egzistencijalizam.
Pozitivno, fizikalnost *sōme* potvrđuje život u
materijalnom svijetu i našu odgovornost za nj.
Nekršćanskom materijalizmu ne izmičemo
bijegom nego posvećenjem. Osiguravajući
važnost materijalnosti za budućnost po fizičkom
uskrsnuću *sōma* osigurava važnost materijalnosti
u sadašnjosti. Tako teologija zadržava ovozemaljsku
primjenjivost zajedno s onozemaljskom
nadom“ (202–203).

U pretposljednem poglavlju *Sōma, individualnost
i skupnost* (217–222) R. napada J.A.T. Robinsona
koji je u svom djelu *The Body: A Study in Pauline
Theology* (London 1952) odviše kolektivizirao
pojam *sōme* kao zborne osobe. Posljednje
poglavlje primjenjuje rezultate istraživanja
o tjelesnosti *sōme* u ljudskoj osobi na
Crkvu kao *sōma* *Hristou*, bez razlikovanja
nijansi na jednoj strani 1 Kor i Rim, te Kol
i Ef na drugoj strani. Crkva je figurativno
tijelo sastavljeno od osoba s fizičkim
tjeselima (230). Na kraju zaključuje:
„Pavao potpuno personalizira *sō-*

mu kao nužni dio ljudske konstitucije i
autentične egzistencije. On ipak ne dematerijali-
zira *sōmu* pri teološkoj obradi niti uči da
sōna obuhvaća cijelu osobu. Učiniti jedno ili
drugo značilo bi navaliti na ovaj izraz teret
koji ne može podnijeti. Ne zamjenjujući duh,
sōma dobiva na teološkom značenju kao fizi-
čko tijelo koje je čovjekovo sredstvo
konkretnog služenja Bogu“ (244).

U popisu odabrane literature na kraju
knjige (245–252) R. donosi 146 naslova iz
čega se vidi da je pročitao sva važnija djela
o biblijskoj i Pavlovoj antropologiji. Ipak, mene
je smetala pretjerana borbenost u toku iz-
laganja. Dobra strana njegove knjige jest što
upozorava da ne smijemo prebrzo primjenjivati
svaki naziv *sōma* na cijelog čovjeka u SP
i kod Pavla, te u tom smislu s pravom upozorava
na neke nategnute zaključke kod Bultmanna
i drugih ezegeta. Slaba mu je strana što
podliježe drugoj krajnosti tvrdeći da *sōma*
uvisjek uključuje fizikalnost u čovjeku te vrlo
rijetko, ako ikada, označuje cijelu ljudsku
osobu. Nadalje, upozoravanjem na bitnu
sastavljenost ljudske osobe od duhovnog i
materijalnog elementa ne distancira se dovoljno
od helenističkog dualizma prema kojemu je
tijelo zatvor duha a ne šansa konkretnog
povijesnog djelovanja i služenja Bogu.

Pri obrađivanju tjelesnog uskrsnuća prema
1 Kor 15 ne vodi računa o drugim formulama
izricanja uskrse vjere u prvoj Crkvi, kao što su:
„Isus živi“; „Bog je Isusa proslavio“
itd.

M. ZOVKIĆ

KARL HÖRMANN, ATOMENERGIE: im
Widerstreit von politik, Ökologie und Ethik,
Innsbruck–Wien–München, Tyrolia–Verlag
1981.

Poznati bečki moralist pozabavio se u
ovoj knjizi jednim od gorućih pitanja
danasnje civilizacije: pitanjem atomskih
centrala kao izvora za opskrbu energijom. O
tom se pitanju svuda po svijetu debatira,
često uz demonstracije i proteste, a u
Austriji se debata pojačala gradnjom
atomske centrale Zwentendorf, tridesetak
kilometara daleko od Beča. Centrala je
dugo građena,